

การเสริมสร้างความเข้มแข็งของเศรษฐกิจฐานรากเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน Strengthening the Grassroots Economics for Sustainable Development

ณมน ธนินธยากร¹ และ วลัยลักษณ์ เทียงดาห์²
Namom Tanintayankul¹ and Wanluk Thiangdah²

Received: 6 ม.ค. 2568
Revised: 11 มี.ค. 2568
Accepted: 19 มี.ค. 2568

บทคัดย่อ

ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ได้ก่อให้เกิดการพัฒนาในประเทศต่าง ๆ ทั่วโลกด้วยรูปแบบของการสร้างความมั่งคั่ง ทางวัตถุ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อการพัฒนาไปสู่ความทันสมัย กระแสการพัฒนาเศรษฐกิจแบบทุนนิยมที่เชื่อมต่อ “พลังทางวัตถุ” หรือที่เรียกในภาษาทางเศรษฐศาสตร์การเมืองว่า “พลังการผลิต” เน้นการจัดระเบียบโลกระดับมหภาคมุ่งเน้นการพัฒนาทางเศรษฐกิจและอุตสาหกรรม ซึ่งได้มีการกำหนดตัวชี้วัดความสำเร็จของความเจริญเติบโตของการพัฒนาด้วยผลิตภัณฑ์มวลรวมของประเทศ และรายได้ต่อหัวของประชากร โดยที่การพัฒนาในระยะที่ผ่านมาได้สร้างความเจริญในแง่ของเศรษฐกิจในภาพใหญ่ของประเทศ แต่ในขณะเดียวกันก็ได้สร้างผลกระทบต่อเศรษฐกิจฐานรากซึ่งต่อไปยังสังคมและสิ่งแวดล้อมโดยภายหลังยุคความทันสมัย ได้มีเสนอรูปแบบการพัฒนากระแสทางเลือกที่ให้ความสำคัญกับแนวคิดการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจในยุคใหม่ที่มุ่งเน้นการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก ที่ส่งเสริมกระบวนการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่น ให้สามารถพึ่งตนเองได้โดยทรัพยากรและความหลากหลายทางชีวภาพ องค์ความรู้และภูมิปัญญาของท้องถิ่นมาผสานกับองค์ความรู้ทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี และนวัตกรรม เป็นเครื่องมือหลักในการเพิ่มมูลค่า (Value Creation) ประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของผู้คนในชุมชน เช่น การรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจในชุมชนเพื่อสร้างรายได้เสริมหรือการใช้ทรัพยากรชีวภาพในชุมชนมาพัฒนาให้เกิดเป็นผลิตภัณฑ์ที่มีมูลค่าสูงภายใต้แนวคิด BCG Model โดยมีเป้าหมายในการพัฒนาเพื่อให้เกิดผู้ประกอบการในระดับท้องถิ่น ที่มีศักยภาพในการผลิตสินค้าและบริการที่มีมูลค่าเพิ่มสูงขึ้น รวมถึงนวัตกรรมที่ต่อยอดมาจากภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมถึงการเคลื่อนไหวของหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาชน ในการประสานความร่วมมือในการดำเนินส่งเสริมท้องถิ่นให้สามารถจัดการทรัพยากรชุมชนเพื่อให้เกิดการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากอย่างเข้มแข็งตามนโยบายของชาติ

คำสำคัญ: เศรษฐกิจฐานราก, ทรัพยากรชุมชน, ยุคหลังความทันสมัย

Abstract

Under the influence of globalization, nations worldwide have pursued development primarily through material wealth creation, aiming for modernization. The capitalist economic development model, which integrates "material power" referred to in political economy as "productive forces" has prioritized macro-level global economic and industrial growth. Success has been conventionally measured by Gross Domestic Product (GDP) and per capita income, leading to significant economic expansion at the national level. However, this approach has also resulted in adverse effects on grassroots economies, with subsequent social and environmental repercussions. In response, alternative development paradigms have emerged, emphasizing a new economic model that strengthens local economies by fostering self-reliance through the sustainable

¹ อาจารย์ประจำสาขาวิชาการพัฒนาชุมชนและนวัตกรรมสังคม คณะศิลปศาสตร์และวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด
อีเมล: Namontanin@gmail.com

² ผู้ช่วยศาสตราจารย์ อาจารย์ประจำสาขาวิชาเทคโนโลยีไฟฟ้า คณะศิลปศาสตร์และวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด
อีเมล: Wanluk711@gmail.com

¹ Lecturer In Community Development and Social Innovation., Faculty of Liberal Arts and Science, Roi Et Rajabhat University, Email: Namontanin@gmail.com

² Assistant Professor In Electrical Technology., Faculty of Liberal Arts and Science, Roi Et Rajabhat University, Email: Wanluk711@gmail.com

use of local resources, biodiversity, traditional knowledge, and indigenous wisdom, in conjunction with scientific and technological advancements and innovations. This value-creation approach aligns economic activities with community lifestyles, such as forming local economic networks to generate supplementary income or utilizing biological resources to develop high-value products under the Bio-Circular-Green (BCG) Model. The goal is to cultivate capable local entrepreneurs who can produce high-value goods and services while leveraging local wisdom-driven innovations. Furthermore, collaboration among governmental, private, and civil society sectors plays a crucial role in empowering local communities to manage their resources effectively, ensuring a robust grassroots economy in line with national policy directives.

Keywords: Grassroots economic, Community resources, Post-modernization era

บทนำ

การพัฒนาสู่ความทันสมัยภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ได้สร้างรูปแบบของการพัฒนาให้กับประเทศต่าง ๆ ทั่วโลกด้วยการสร้างความมั่งคั่งทางวัตถุจึงมีความจำเป็นที่จะต้องสะสมทุนด้วยการกักเงินจากประเทศที่พัฒนาแล้ว นอกจากนี้สถาบันระหว่างประเทศและกลไกตลาดกำลังเข้ามาแทนที่บทบาทของรัฐ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อการพัฒนาไปสู่ความทันสมัยตามแบบอย่างประเทศที่พัฒนาแล้ว การจัดระเบียบโลกระดับมหภาคมุ่งเน้นการพัฒนาทางเศรษฐกิจด้วยอุตสาหกรรม บัณฑิต พรหมพักพิงคุณค่าของท้องถิ่นและความหลากหลายทางวัฒนธรรม เมื่อพิจารณาจากแนวคิดเรื่องความทันสมัย คำถามคือการทำให้ทันสมัยมีความต้องการมุ่งไปสู่ความทันสมัยในรูปแบบใด ช่วงหลายทศวรรษที่ผ่านมาการพัฒนาไม่ได้เป็นไปตามความคาดหวังที่ได้ตั้งไว้ โดยเฉพาะในแอฟริกา ลาตินอเมริกาและเอเชียใต้ (Pieterse, 2009; บัณฑิต พรหมพักพิง, 2556) ในระยะเวลาต่อมาการพัฒนาและการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจได้ก่อให้เกิดปัญหาและความไม่สมดุลของการพัฒนา ไม่ว่าจะเป็นความเหลื่อมล้ำ การพัฒนาที่ไม่เท่าเทียม ตลอดจนจนแนวทางในการพัฒนาที่ผ่านมามีได้นำโลกเข้าสู่วิกฤติในทุกมิติไม่ว่าจะเป็นในด้านเศรษฐกิจ ปัญหาเศรษฐกิจส่วนใหญ่ยังมีรากฐานมาจากปัญหาเชิงโครงสร้าง ซึ่งไม่สามารถแก้ไขได้ด้วยมาตรการกระตุ้นเศรษฐกิจหรือมาตรการทางการเงินและการคลังเพียงอย่างเดียว มาตรการเหล่านี้ทำได้เพียงช่วยพยุงเศรษฐกิจในระยะสั้น แต่ไม่สามารถแก้ปัญหาได้อย่างยั่งยืน ในท้ายที่สุด ฉันทามติแห่งอ็อกซฟอร์ดที่เสนอโดย Williamson ก็ถูกตั้งคำถามและได้รับการวิพากษ์วิจารณ์อย่างกว้างขวาง (สุนิดา เกียรติวัฒนวิศาล, 2565) ในส่วนของประเทศไทยการพัฒนาได้เกิดขึ้นพร้อม ๆ กับการสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 และการเริ่มต้นของสงครามเย็น โดยการสนับสนุนสหรัฐอเมริกาผ่านหน่วยงานและนโยบายที่ธนาคารโลกแนะนำอย่างสภาพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ (ปัจจุบันคือ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ-สศช.) และแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ซึ่งแนวทางการพัฒนานี้ถูกเรียกว่าการพัฒนากระแสหลักที่ทำให้เกิดการขยายตัวทางเศรษฐกิจ อุตสาหกรรมและการลงทุน การสร้างสาธารณูปโภคพื้นฐานต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นถนนหนทาง ไฟฟ้า ประปา ส่งผลให้เศรษฐกิจในภาพรวมทั้งประเทศเติบโตอย่างก้าวกระโดด (จิรภัทร์ พรหมพรพาน, 2562)

การเปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัยนั้นไม่เพียงแต่เกิดขึ้นกับระบบเศรษฐกิจเท่านั้น แต่ยังเกิดการเปลี่ยนแปลงกับระบบสังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมอีกด้วย ซึ่งการสู่ระบบเศรษฐกิจใหม่ (New Economy) นั้นมีการเปลี่ยนแปลงตั้งแต่ระบบโครงสร้างการผลิตเพื่อยังชีพไปสู่การผลิตเพื่อการค้า เกิดการขยายตัวของภาคบริการ มีการเคลื่อนย้ายแรงงาน และเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการผลิตจากการเกษตรพึ่งตนเองไปสู่การผลิตแบบอุตสาหกรรมก็จะส่งผลให้โครงสร้างทางสังคมมีการเปลี่ยนแปลง มีผลกระทบต่อชีวิตประจำวันในวงกว้างกับทุกกลุ่มคน ทุกชนชั้นในสังคมและในโลกเริ่มตั้งแต่ระบบเครือญาติหรือระบบความสัมพันธ์แบบไม่เป็นทางการจะถูกลดความสำคัญลง สถาบันครอบครัวไม่ได้ทำหน้าที่ทางด้านการผลิตแต่มีหน้าที่เป็นหน่วยในการบริโภคเท่านั้น และมีสถาบันที่ทำหน้าที่เฉพาะด้านเกิดขึ้นมาทำหน้าที่แทน เช่น โรงเรียนที่ทำหน้าที่อบรมพัฒนาทักษะในการประกอบอาชีพ สื่อสารมวลชนมีหน้าที่กระจายข้อมูลข่าวสาร ซึ่งมีความจำเป็นต่อการตัดสินใจในการดำเนินชีวิตประจำวัน การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมและระบบความสัมพันธ์นี้ในบางครั้งอาจจะทำให้เกิดสภาวะความไร้ระเบียบ ความแปลกแยกจากการไม่สามารถปรับตัวให้เข้ากับสภาวะใหม่หรือปัญหาอื่นทางสังคม (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2550; บัณฑิต พรหมพักพิง, 2556) ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดที่สนับสนุนการพัฒนากระแสหลักหนึ่ง คือ “The Stages of Economic Growth: A Non-Communist Manifesto” ของ Rostow (1960) ซึ่งกล่าวถึงในด้านการเติบโต ทางเศรษฐกิจ มี 5 ขั้นตอน ทฤษฎีว่าด้วยความเจริญเติบโต อธิบายว่า สังคมจะเปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัยและความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ จะต้อง

ผ่านการเปลี่ยนแปลงตามลำดับขั้น คือ 1) ขึ้นสังคมแบบประเพณีนิยม การผลิตอยู่ในระดับต่ำ ประชาชนประกอบอาชีพเกษตรกรรม 2) ขึ้นการเกิดปัจจัย/เงื่อนไขที่ทำให้สังคมทะยานสู่ความเจริญเติบโต การเกิดขึ้นขั้นผู้ประกอบการสถาบันทางเศรษฐกิจใหม่ ๆ เกิดรัฐชาติที่มีการรวมศูนย์อำนาจ (Centralized nation state) 3) ขึ้นทะยานสู่ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ เทคโนโลยีที่ใช้ในการผลิตทางเกษตรกรรมและอุตสาหกรรม ได้รับการพัฒนาขึ้นให้การผลิตที่มีประสิทธิภาพสูงภาคเกษตรเป็นการผลิตเพื่อการค้ามากขึ้น ระบบเศรษฐกิจมีการขยายตัวอย่างต่อเนื่อง 4) ขึ้นก้าวสู่ความเจริญเติบโตเต็มที่ วิทยาการสมัยใหม่ถูกนำมาใช้ในระบบเศรษฐกิจและสังคมอย่างเต็มที่ ทำให้ระบบเศรษฐกิจมีการขยายตัวในอัตราที่สูง มีการออมและการลงทุนที่สูงขึ้น 5) ขั้นที่มีการบริโภคโดยมวลชนในระดับสูง การผลิตมีประสิทธิภาพสูงมากสามารถสนองตอบต่อความต้องการของมวลชนได้อย่างทั่วถึง ประชาชนส่วนใหญ่มีรายได้สูงสามารถบริโภคสินค้าที่เกินเลยต่อความจำเป็นขั้นพื้นฐาน คือ สามารถหาซื้อสินค้าและบริการที่ฟุ่มเฟือยมาบริโภคได้ด้วย

การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศไทยได้ส่งผลให้ประเทศก้าวเข้าสู่ระบบทุนนิยม โดยพึ่งพาระบบเศรษฐกิจการตลาดมากขึ้น อย่างไรก็ตาม การพัฒนาดังกล่าวกลับขาดความสมดุลและก่อให้เกิดความเหลื่อมล้ำในหลายมิติ การใช้ทรัพยากรที่ขาดการวางแผน การกระจายรายได้ที่ไม่ทั่วถึง การเปลี่ยนพื้นที่เกษตรกรรมเป็นพื้นที่อุตสาหกรรม และปัญหาความยากจนที่รุนแรงขึ้น ส่งผลกระทบต่อการดำรงชีวิตในเชิงลบมากกว่าบวก จากข้อมูลการสำรวจของสำนักงานสถิติแห่งชาติในปี 2558 ระบุว่าครัวเรือนทั่วประเทศประมาณ 21 ล้านครัวเรือน มีรายได้เฉลี่ย 26,915บาท/เดือน มีค่าใช้จ่าย 21,157บาท/เดือน มีหนี้สินรวมกันประมาณ 10.4 ล้านครัวเรือน เฉลี่ยครัวละ 156,770 บาท ซึ่งในจำนวนนี้เป็นหนี้สินที่เกิดขึ้นจากการทำเกษตรร้อยละ 14.3 ในขณะที่ Forbs นิตยสารธุรกิจระดับโลกได้จัดอันดับ 50 เศรษฐีไทยที่มั่งคั่งที่สุดในปี 2559 พบว่า เศรษฐีที่ร่ำรวยอันดับ 1-50 มีทรัพย์สินรวมกันประมาณ 12,000 ล้านบาท ซึ่งเป็นการสะท้อนภาพความเหลื่อมล้ำของรายได้และโอกาสในการเข้าถึงทรัพยากรของคนส่วนใหญ่ของประเทศ จนมีคำกล่าวที่ว่า “รวยกระจุก จนกระจาย” และจากปัญหาที่สะสมเหล่านี้ ทวีความรุนแรงขึ้นจนถึงจุดวิกฤติในปี พ.ศ. 2540 เมื่อประเทศไทยประสบภาวะวิกฤติเศรษฐกิจ ซึ่งนำไปสู่ปัญหาสังคมต่าง ๆ อาทิ ภาวะการว่างงาน การปิดกิจการของธุรกิจรายย่อย ความเหลื่อมล้ำทางสังคมที่เพิ่มมากขึ้น การสูญเสียสวัสดิการ และความสิ้นหวังในชีวิตของประชาชน สถานการณ์ดังกล่าวสร้างแรงกดดันที่อาจนำไปสู่ความล่มสลายทางสังคมในระยะยาว นอกจากนี้ การเข้ามาของความทันสมัยและความเจริญด้านวัตถุยังทำให้ทุนทางการเงินเข้ามามีบทบาทแทนที่ความสัมพันธ์ในชุมชนแบบดั้งเดิม ทุนทางสังคมในชุมชนลดบทบาทลง ขณะที่ชาวบ้านหันไปพึ่งพากรุณาเมตตาช่วยเหลือกันมากขึ้น ส่งผลให้ความเชื่อมโยงในชุมชนเริ่มสั่นคลอน และเกิดความเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิตอย่างมีนัยสำคัญ (วรวิทย์ โรมรัตนพันธ์, 2548; ไพรินทร์ พุดินอก, 2554; สุวัฒน์ กิขุนทด, 2559) โดยภายหลังยุคความทันสมัยได้มีข้อวิพากษ์แนวคิดการพัฒนากระแสหลักที่ก่อให้เกิดผลกระทบในทางเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม จึงได้มีความพยายามในการนำเสนอทางเลือกใหม่ของการพัฒนา ตลอดจนการมองเห็นจุดอ่อนที่เป็นปัญหาของการพัฒนาที่ผ่านมา โดยบทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอรูปแบบการพัฒนาเศรษฐกิจที่มุ่งสู่ความทันสมัยด้วยอุตสาหกรรม และการพัฒนากระแสทางเลือกที่ว่าด้วยการใช้ความสำคัญกับเศรษฐกิจฐานรากที่บูรณาการทรัพยากรท้องถิ่นด้วยองค์ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและนวัตกรรม ร่วมกับองค์ความรู้ทางสังคมศาสตร์ที่ใช้ประโยชน์จากทุนที่มีอยู่ในชุมชนโดยการอาศัยการจัดการร่วมระหว่างภาครัฐ ชุมชน/ท้องถิ่น และภาคธุรกิจเอกชน เพื่อการพัฒนาที่นำไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืนอย่างแท้จริง

เศรษฐกิจมหภาคสู่เศรษฐกิจฐานราก

ในช่วงของการพัฒนาประเทศไปสู่สังคมอุตสาหกรรมนั้นประชาชนในชนบทก็ได้พยายามหาวิธีปรับปรุงการผลิตของตนเองให้สามารถตอบสนองนโยบายของภาครัฐที่มีความต้องการให้เพิ่มผลผลิต โดยใช้ฐานเศรษฐกิจสำคัญของชนบท คือ ทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรบุคคล รวมทั้งการพึ่งพาศาสตร์เทคโนโลยีจากภายนอกเพื่อการเพิ่มผลผลิตในการส่งออกทำให้มีต้นทุนในการผลิตที่สูงขึ้น แต่ในขณะที่ผลผลิตต้องอาศัยด้านการตลาดจากภายนอกและกระบวนการการผลิตเพื่อจำหน่ายแล้ว การผลิตยังจำเป็นต้องตอบสนองความต้องการของตลาดทั้งในเรื่องของการแปรรูป การมีบรรจุภัณฑ์ ตลอดจนการขนส่ง ล้วนแล้วแต่สอดคล้องกับวิถีของการผลิตเพื่อขาย ประเด็นที่เห็นได้ชัดเจนคือนโยบายการพัฒนากระบวนการตลาดผลิตภัณฑ์กลุ่มจังหวัด ในปี พ.ศ. 2544 รัฐบาลได้มีโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP) เกิดจากการรวมตัวระหว่าง ผู้ผลิต ผู้ประกอบการสินค้า ซึ่งต้องการพัฒนาและเพิ่มศักยภาพของผู้ผลิตผู้ประกอบการสินค้าโดยมี วัตถุประสงค์ คือ การสร้างงาน สร้างรายได้เสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน โดยส่งเสริมการใช้ภูมิปัญญา การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ของชุมชน เป็นการสร้างเศรษฐกิจฐานรากให้เข้มแข็ง (กรมการพัฒนาชุมชน, 2546; นภาพรณ หะวานนท์, 2548) โดยพิทยา ว่องกุล

(2550) ได้อธิบายถึงการนำเสนอนโยบายหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ เป็นการพัฒนาแบบแยกส่วนและแอบแฝงไว้ด้วยวัตถุประสงค์ที่ต้องการผลิตพืชเชิงเดี่ยว หรือสินค้าเดียวเพื่อขายและเอาเงินเป็นตั้ง พร้อมกับให้ความสำคัญมากกว่าการพัฒนาชุมชนที่ควรอยู่ร่วมกันแบบพึ่งพา อีกทั้งเป็นนโยบายที่มุ่งหวังผลทางการเมืองเป็นหลัก รัฐบาลจึงไม่คำนึงถึงผลเสียหรือความขัดแย้งที่เกิดขึ้นต่อความหลากหลายทางชีวภาพหรือวัฒนธรรมแบบองค์รวมของสังคมไทยใด ๆ ทั้งสิ้น

ปัจจุบันหลายประเทศได้มุ่งเน้นการดำเนินนโยบายด้านการพัฒนาเศรษฐกิจในระดับฐานรากเพื่อให้ชุมชนมีรายได้มากยิ่งขึ้นและหลุดพ้นจากความยากจน โดยอาจใช้รูปแบบวิสาหกิจชุมชน (Community Enterprise) และเมื่อประเทศไทยประสบปัญหาวิกฤติเศรษฐกิจในต่อนั้นสิ่งที่ช่วยพยุงสถานการณ์ทำให้ไม่มีความรุนแรงเท่ากับวิกฤติที่เกิดขึ้นกับประเทศอื่นคือ แนวคิดที่เรียกว่าเศรษฐกิจชุมชนหรือเศรษฐกิจฐานราก (บัวพันธ์ พรหมพักพิง, 2556) ดังเช่นการพัฒนาในกลุ่มหมู่เกาะแคริบเบียนซึ่งเป็นประเทศกำลังพัฒนา และการพัฒนาเศรษฐกิจในระดับฐานรากยังถือเป็นแนวทางที่สอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals – SDGs) ขององค์การสหประชาชาติที่กำหนดเป้าหมายสำคัญประการหนึ่ง คือ การมุ่งขจัดความยากจนทุกรูปแบบที่สำคัญ หรือแม้แต่ในกลุ่มประเทศอาเซียน (ASEAN) ก็ยังให้ความสำคัญกับแก้ไขปัญหาความยากจนโดยใช้แนวคิดเศรษฐกิจฐานราก โดยได้มีการกำหนดนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจของอาเซียน ไว้ใน AEC Blueprint หรือพิมพ์เขียวของอาเซียน โดยการพัฒนาเศรษฐกิจอย่างเสมอภาคให้มีการพัฒนาวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม (SMEs) และการเสริมสร้างขีดความสามารถผ่านโครงการต่าง ๆ เช่น ซีอีริเริ่มเพื่อการรวมตัวของอาเซียน (Initiative for ASEAN Integration-IAI) เพื่อลดช่องว่างการพัฒนาทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศสมาชิก (กฤตชญาภักดิ์ อุณเสรี, 2554; สำนักงานศูนย์วิจัยและให้คำปรึกษาแห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2563)

สำหรับประเทศไทยเองภายหลังวิกฤติเศรษฐกิจในปี 2540 ประเทศไทยก็ประสบปัญหาด้านเศรษฐกิจ ปัญหาการว่างงาน และความยากจน ที่เกิดขึ้นจากความเปราะบางของระบบเศรษฐกิจ ซึ่งความล้มเหลวของการพัฒนานำมาสู่การพัฒนากระแสรองซึ่งมีการยอมรับในเรื่องของความหลากหลายของวิถีชีวิต วัฒนธรรมพื้นบ้าน ภูมิปัญญา และการพัฒนาโดยใช้ชุมชนเป็นตัวตั้งเพื่อนำไปสู่การแก้ไขปัญหาเนื่องจากการพัฒนาต้องมีความหลากหลายมากกว่าการสร้างความสำเร็จทางด้านวัตถุเพียงอย่างเดียว (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2543; Fujioka (2006, อ้างถึงใน พัชรมน บุญยราศรี, 2562); อมรวิเศษ นาคทรัพย์, จุฬารัตน์ มาเสถียรวงศ์ และชิตชยางค์ ยมาภัย, 2551; บัวพันธ์ พรหมพักพิง, 2556) ซึ่งมีความสอดคล้องกับแนวคิดที่สำคัญประการหนึ่งคือ แนวคิดทุนทางสังคมที่เป็นพื้นฐานการพัฒนาศักยภาพของชุมชนท้องถิ่นโดยอาศัยความไว้วางใจซึ่งกันและกันและของสมาชิกในชุมชนจนก่อให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่นเป็นรากฐานสำคัญในการสร้างความยั่งยืน โดยเน้นการส่งเสริมและพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้ พร้อมทั้งส่งเสริมให้คนในชุมชนมีบทบาทและมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการและดูแลชุมชนของตนเองอย่างแท้จริง โดยชล บุณาค (2564) ได้เขียนบทความ Transformative Partnership และทุนทางสังคมกับอนาคตของสังคมไทยในโลกยุค (หลัง) โควิด-19 โดยแนวคิด ‘Transformative Partnership’ เป็นวาระการพัฒนา 2030 และเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งหมายถึงหุ้นส่วนการพัฒนาที่มีความสำคัญกับทุกภาคอย่างเท่าเทียมกัน และเรียนรู้ซึ่งกันและกัน รู้ถึงจุดแข็งและทุนของแต่ละภาคมีอยู่เพื่อการแก้ไขปัญหา ภาคีดังกล่าวมิได้หมายถึงเฉพาะผู้ที่มีศักยภาพในการแก้ปัญหาเท่านั้น แต่รวมถึงผู้ที่ได้รับประโยชน์จากการแก้ปัญหาด้วยที่จะต้องถูกดึงเข้ามามีส่วนร่วม (“Transformative Partnership – Stakeholder Health” 2013) สิ่งที่เป็นรากฐานของ Transformative Partnership คือ ‘ทุนทางสังคม’ (Social Capital) (Putnam 2000) ทุนทางสังคมครอบคลุมลักษณะทางความสัมพันธ์ทางสังคมที่ส่งเสริมให้เกิดความร่วมมือและทำให้ความร่วมมือในสังคมเป็นไปได้โดยมีประสิทธิผลและมีต้นทุนทางธุรกรรม (Transaction Costs) ที่ต่ำ และต้นทุนทางธุรกรรมครอบคลุมต้นทุนทุกประการที่เกี่ยวข้องกับการปฏิสัมพันธ์ของปัจเจกชนและหน่วยเศรษฐกิจต่าง ๆ ทุนทางสังคมจะช่วยลดต้นทุนในการหาข้อมูล เพราะหาได้ผ่านเครือข่ายและความเชื่อใจกันทำให้ไม่ต้องเสียต้นทุนในการตรวจสอบซ้ำสอง เพราะความไว้วางใจและบรรทัดฐานทางสังคมที่ส่งเสริมความร่วมมือทำให้ไม่ต้องเสียเวลาและต้นทุนในการติดตามตรวจสอบ และบังคับสัญญา เป็นต้น (Sengupta 2021)

การพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากได้รับการกล่าวถึงมากขึ้นโดยผ่านนโยบายต่าง ๆ ของประเทศ ไม่ว่าจะเป็นการแก้ไขปัญหาความยากจน การลดความเหลื่อมล้ำ การเคลื่อนย้ายแรงงานจากภาคการเกษตรเปลี่ยนเป็นแรงงานในภาคอุตสาหกรรม โดยมุ่งเน้นเป็นแนวทางสำคัญในการส่งเสริมให้ประชาชนและชุมชนมีอาชีพที่มั่นคง ยกระดับคุณภาพชีวิต และสามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน นอกจากนี้ ยังเป็นแนวทางสำคัญในการแก้ไขปัญหาความยากจนและลดความเหลื่อมล้ำในสังคม โดยเน้นสนับสนุนธุรกิจขนาดกลาง ขนาดกลาง และขนาดย่อม (SMEs) วิสาหกิจชุมชน วิสาหกิจเพื่อสังคม รวมถึงการพัฒนาองค์กรการเงินในระดับฐานราก แนวทางที่ประเทศไทยนำมาประยุกต์ใช้เพื่อความยั่งยืนคือ BCG Model เป็นการพัฒนาเศรษฐกิจ

สังคม และสิ่งแวดล้อมควบคู่กันอย่างสมดุล โดยสอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs) ที่เป็นกรอบแนวคิดสำคัญระดับโลก อีกทั้งยังเชื่อมโยงกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (Sufficiency Economy Philosophy: SEP)

โมเดลนี้เน้นการบูรณาการความร่วมมือระหว่างหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคม (Non-State Actors) ผ่านการพัฒนาห่วงโซ่คุณค่า (Value Chain) ตั้งแต่การผลิตขั้นต้น การแปรรูปในขั้นกลาง และการตลาดในขั้นปลาย โดยใช้วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และนวัตกรรม (Science, Technology, and Innovation: STI) เป็นเครื่องมือหลักในการเพิ่มมูลค่า (Value Creation) จากทรัพยากรชีวภาพ วัฒนธรรม และผลผลิตทางการเกษตรที่อุดมสมบูรณ์ นอกจากนี้ BCG Model ยังส่งเสริมการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตไปสู่การใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อรักษาสมดุลระหว่างการพัฒนา เศรษฐกิจและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน (ประชาคมวิจัยด้านเศรษฐกิจชีวภาพ เศรษฐกิจหมุนเวียน และเศรษฐกิจสีเขียว, 2561)

การเกิดขึ้นของนโยบายการพัฒนาประเทศไทยใช้โมเดลเศรษฐกิจ BCG เนื่องจากในอดีตที่ผ่านมาประเทศไทยเร่งพัฒนาประเทศให้เจริญก้าวหน้าทัดเทียมกับนานาประเทศ โดยเน้นภาคการผลิตเพื่อส่งออกและส่งเสริมภาคอุตสาหกรรมให้ขยายตัวเพิ่มขึ้น และดึงดูดการลงทุนจากต่างประเทศ (Foreign Direct Investment: FDI) เป็นหลักตามแนวทางการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย (Modernization) แต่กลับละเลยการพัฒนาฐานรากของสังคมโดยเฉพาะสังคมเกษตรกรรมซึ่งเป็นกลุ่มคนส่วนใหญ่ของประเทศ ปัญหาดังกล่าวได้สะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนจากปัญหาเศรษฐกิจถดถอย ปัญหาความเหลื่อมล้ำและปัญหาคุณภาพชีวิตของประชาชนที่นับวันยิ่งลดน้อยถอยลง (สรเสรีญ วงศ์ชะอุ่ม, 2554) ปัญหาในปัจจุบันมีความซับซ้อน และเชื่อมโยงกันในหลายมิติ ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม เทคโนโลยี สิ่งแวดล้อม และสุขภาพ การศึกษาสถานการณ์เพื่อทำความเข้าใจสภาพปัญหาและอุปสรรคจึงไม่สามารถพิจารณาได้เพียงด้านใดด้านหนึ่ง เนื่องจากแต่ละปัญหาที่มีความสัมพันธ์ทั้งทางตรง และทางอ้อม การแก้ไขปัญหายั่งยืนจึงต้องคำนึงถึงความเชื่อมโยงและผลกระทบที่เกิดขึ้นในทุกภาคส่วน เพื่อให้ได้แนวทางที่ครอบคลุม และมีประสิทธิภาพสูงสุด และเมื่อประเทศไทยประสบปัญหาวิกฤติเศรษฐกิจในตอนนั้นสิ่งที่ช่วยพยุงสถานการณ์ทำให้ไม่มีความรุนแรงเท่าที่วิกฤติเกิดขึ้นกับประเทศอื่น คือแนวคิดที่เรียกว่าเศรษฐกิจชุมชนหรือเศรษฐกิจฐานราก (บัวพันธ์ พรหมพักพิง, 2556)

ระบบเศรษฐกิจฐานราก

เมื่อกล่าวถึงเศรษฐกิจฐานรากในความเข้าใจของบุคคลทั่วไปมักมองว่ามันคือรูปแบบเศรษฐกิจในชนบท เศรษฐกิจขนาดเล็กในชุมชน และต้องได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐ ซึ่งเป็นฉากทัศน์ที่มองในมิติด้านเดียว ซึ่งในความเป็นจริงนั้นเศรษฐกิจฐานรากนั้นเกิดขึ้นโดยจากความสัมพันธ์ที่ีระหว่างเศรษฐกิจร่วมของชุมชนกับเศรษฐกิจของปัจเจก เป็นลักษณะของระบบเศรษฐกิจที่มีความร่วมมือเป็นหุ้นส่วนและสร้างความสัมพันธ์ทั้งในชุมชนและสร้างเครือข่ายภายนอกอย่างกว้างขวาง ก่อรูปขึ้นมาเป็นระบบเศรษฐกิจที่สามารถพึ่งตนเองได้ในระดับชุมชนและมีแนวทางในการพัฒนาการจัดการโดยชุมชนท้องถิ่นให้ครบวงจรมากที่สุด มีการสร้างทุนและกองทุนที่เข้มแข็ง มีการผลิตขั้นพื้นฐาน การแปรรูป การตลาด การผลิตอาหารและความจำเป็นพื้นฐาน ต่อการดำรงชีวิต ซึ่งสามารถกระจายให้เกิดการพัฒนาในด้านอื่น ๆ ในพื้นที่ตามมา เช่น การพัฒนาด้านสังคม ผู้คน ชุมชน วัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม อย่างเข้มแข็งและยั่งยืน (คณะอนุกรรมการยุทธศาสตร์เศรษฐกิจฐานราก, 2559; สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน, 2564) การเสริมสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนกลายเป็นกระแสเรียกร้องในสังคมที่สนับสนุนให้ผู้คนหันกลับมาพิจารณารากฐานของตนเอง โดยเริ่มจากการเข้าใจความเป็นจริงของสังคมและการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ เพื่อให้ชุมชนสามารถพัฒนาตนเองและพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน ในมุมมองทางเศรษฐกิจความเข้มแข็งของชุมชนสามารถวัดได้จากศักยภาพในการจัดการระบบเศรษฐกิจ ความสามารถในการปรับตัวต่อการผลิตเพื่อการค้า การสร้างกลไกในการรวมกลุ่มเพื่อดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ และการจัดระบบตั้งแต่กระบวนการต้นน้ำ กลางน้ำ ไปจนถึงปลายน้ำ

เศรษฐกิจฐานราก (Local Economy) หรือเศรษฐกิจชุมชนปรากฏในทางการพัฒนาภายหลังวิกฤติเศรษฐกิจ ปี 2540 ของประเทศซึ่งประกอบด้วยชุมชนและท้องถิ่น ถือเป็นรากฐานสำคัญในการเสริมสร้างความมั่นคงให้กับเศรษฐกิจโดยรวมของประเทศเป็นระบบเศรษฐกิจที่ชุมชนและท้องถิ่นสามารถจัดการตนเองได้ มีความสามารถพึ่งพาตนเอง และสร้างความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจและสังคมในลักษณะเกื้อกูลกัน ก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมและการเป็นหุ้นส่วนทางเศรษฐกิจและสังคม โดยการพัฒนาตามแนวทางของ ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ช่วยให้เกิดการจัดการและพัฒนาของชุมชนที่ครอบคลุม "โดยชุมชน เพื่อชุมชน" ส่งผลให้ชุมชนมีความเข้มแข็งและยั่งยืน มีองค์ประกอบสำคัญ คือ การรวมกลุ่ม: เช่น กองทุนหรือวิสาหกิจชุมชน เพื่อเสริมสร้างความร่วมมือ ระบบการเงินและทุนทางสังคม: ช่วยให้ชุมชนมีทรัพยากรสำหรับการพัฒนาตนเอง ระบบข้อมูลที่ทันสมัย:

สนับสนุนการตัดสินใจและการจัดการที่มีประสิทธิภาพ ระบบการผลิตและความร่วมมือ: เพิ่มขีดความสามารถของชุมชนผ่านการมีส่วนร่วมและความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกัน คุณธรรมและจริยธรรม: เป็นพื้นฐานในการพัฒนาอย่างยั่งยืน มีความรู้สึกร่วมของการเป็นเจ้าของ การพัฒนาที่เกิดขึ้นในชุมชนมีความสำนึกร่วมกัน โดยมีเป้าหมาย 3 ประการ คือ มิติด้านเศรษฐกิจ: เพิ่มรายได้และคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน มิติด้านสังคม: ส่งเสริมการมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของกระบวนการพัฒนา มิติด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม: ฟื้นฟูและรักษาสมาคมดุลของทรัพยากรธรรมชาติ (บัวพันธ์ พรหมพักพิง, 2556; ประเวศ วะสี, 2558; สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน, 2559) โดยประเทศที่มีความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ และสามารถพัฒนาเทคโนโลยีควบคู่ไปกับการใช้ทรัพยากรพื้นฐานในท้องถิ่น เช่น ประเทศญี่ปุ่น (Oita International Center: OIC) โดยต้นแบบของโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ของไทย ที่อยู่ใน โออิตะ (Oita) จังหวัดที่ได้รับฉายาว่าเป็น “เกียวโตน้อยแห่งคิวชู” ที่มีทรัพยากร ทั้งจากธรรมชาติ อาหารการกิน ประเพณีวัฒนธรรม วิถีชีวิตที่แสนเรียบง่ายของผู้คน รวมไปถึงวิธีการพัฒนาท้องถิ่นของตนเองจนเกิดความยั่งยืนผ่านโครงการ One Village, One Product (OVOP) หรือหนึ่งชุมชนหนึ่งผลิตภัณฑ์ จนกลายเป็นต้นแบบการพัฒนาให้กับหลายประเทศทั่วโลก (พัชรี บอนคำ, 2562)

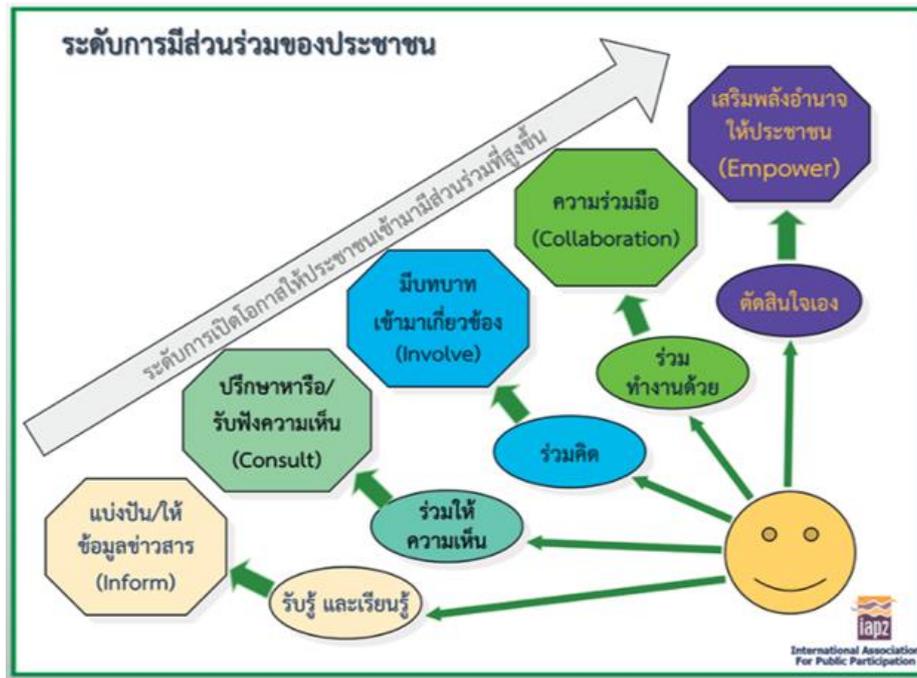
ปัจจัยที่จะพัฒนาระบบของเศรษฐกิจฐานรากให้เข้มแข็ง ประกอบไปด้วย ทุน โดยทุนในลักษณะของเศรษฐกิจฐานรากนั้นไม่ใช่ความหมายของทุนที่ภาครัฐนิยามหรือให้ความหมาย โดยทุนที่ใช้ในการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากนั้นเกิดขึ้นมาจากโครงสร้างว่าด้วยทุนแห่งชีวิตหรือทุนโภคทรัพย์ที่ให้ผลผลิตทวีคูณ จากการปลูกพืชแบบเกษตรผสมผสาน วนเกษตร ซึ่งต้องใช้ทุนทรัพยากรธรรมชาติที่มีความหลากหลายในแต่ละชุมชน และทุนสุดท้ายคือ จากแนวคิดเรื่องวัฒนธรรมชุมชนของสำนักภัณฑารักษ์ ได้อธิบายแนวความคิดเรื่องทุนทางสังคมเป็นปฏิกริยาต่อความล้มเหลวของการพัฒนาที่เน้นพลังทางวัตถุ ซึ่งหากมองทุนทางสังคมในฐานะปัจจัยการผลิตของเศรษฐกิจชุมชน พบว่า ทุนทางสังคมเกิดจากความร่วมมือร่วมใจและความสัมพันธ์ระหว่างคนหรือสถาบันบนความไว้วางใจ ความเอื้ออาทรและความช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ทุนทางสังคมจึงเป็นเสมือนสมบัติสาธารณะที่ทุกคนสามารถเข้าถึงได้ในประเทศที่พัฒนาแล้ว นอกจากนี้แล้วในเรื่องของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกิดจากกระบวนการเรียนรู้ที่เกิดจากมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับธรรมชาติ ปัจจัยที่สอง คือ ชุมชนมีองค์ความรู้อยู่มากมาย ซึ่งความรู้เหล่านั้นมีลักษณะเป็นองค์รวมเป็นศาสตร์และศิลป์ในการดำรงชีวิต เป็นองค์ความรู้ที่มีชีวิตมีคุณค่าเหมาะสมสอดคล้องกับการดำรงชีวิตของชุมชน แต่จุดอ่อนขององค์ความรู้ของชุมชนในปัจจุบันยังไม่เพียงพอต่อการทำความเข้าใจการเปลี่ยนแปลงตามกระแสโลกาภิวัตน์ที่มีความสลับซับซ้อนดังนั้นจึงมีความจำเป็นที่ต้องเรียนรู้กระบวนการเปลี่ยนแปลงเพื่อให้องค์ความรู้ชุมชนผสมกับองค์ความรู้จากภายนอกเพื่อให้อาจสร้างมูลค่าและคุณค่าได้ มุ่งเน้นการเชื่อมโยงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และนวัตกรรมขั้นสูงในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจด้วย การส่งเสริมเศรษฐกิจดิจิทัล การยกระดับคุณภาพของแรงงานและพัฒนาความคิดสร้างสรรค์เพื่อขยายฐานเศรษฐกิจ สร้างแหล่งรายได้ใหม่ พร้อมทั้งเพิ่มประสิทธิภาพ ผลิตภาพของฐานการผลิตและบริการที่มีอยู่เดิม นอกจากนี้ยังต้องให้ความสำคัญกับการใช้ประโยชน์ของทรัพยากรชีวภาพในท้องถิ่น การส่งเสริมความเชื่อมโยงในห่วงโซ่มูลค่าอย่างครบวงจร การสนับสนุนการสร้างสังคมผู้ประกอบการที่สามารถผลิตและจำหน่ายสินค้าได้อย่างมีมาตรฐานโดยคำนึงถึงความต้องการผู้บริโภคที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว การยกระดับมาตรฐานสากลทั้งในด้านสินค้า บริการ และสิ่งแวดล้อม ปัจจัยสุดท้าย คือ การตลาดเป็นปัจจัยสำคัญต่อระบบเศรษฐกิจฐานรากเนื่องจากในระบบห่วงโซ่มูลค่า (Value Chain) ระบบตลาด คือปลายน้ำที่สามารถกระจายสินค้า ผลิตภัณฑ์ชุมชนและสร้างรายได้ให้กับพวกเขา ดังนั้นชุมชนต้องเรียนรู้ถึงการพัฒนาศักยภาพของ “ตลาด” ของตนเอง และส่งเสริมการบริโภคในชุมชนตนเองเพื่อสร้างความเข้มแข็งของตลาดภายใน ตลอดจนการเข้าใจพฤติกรรมของผู้บริโภคว่าสินค้าที่ชุมชนสามารถผลิตได้จะเข้าถึงกลุ่มผู้บริโภคที่เป็นเป้าหมายได้อย่างไร จากที่กล่าวมาจะต้องทำให้เกิดการประสานพลังร่วม (Synergy) คือการจัดการให้องค์ประกอบทั้ง 3 ด้านให้เกิดความสัมพันธ์ที่ลงตัวเพื่อให้เกิดการเสริมพลังให้เกื้อกันและกัน (Danthanin, 2008; Office of the National Economic and Social Development Board, 2017; ศิริพร ยอดกลมศาสตร์, 2550)

การเสริมสร้างความเข้มแข็งของเศรษฐกิจฐานราก

การพัฒนาศักยภาพในการแข่งขันของเศรษฐกิจฐานราก ในการเพิ่มสมรรถนะให้ผู้ประกอบการรายย่อยและวิสาหกิจชุมชนให้มีศักยภาพแข่งขันได้ในตลาดยุคปัจจุบัน และมีการจัดการในเชิงสร้างสรรค์และสามารถต่อยอดทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนให้เกิดคุณค่ามากขึ้น ซึ่งแนวคิดที่สามารถนำมาใช้ในการอธิบายรูปแบบได้คือ แนวคิดการจัดการปกครองแบบร่วมคิดร่วมทำเชิงสถาบัน (Collaborative Governance) การทำความเข้าใจแนวคิดการจัดการปกครองแบบประสานความร่วมมือ จำเป็นต้องอาศัยความเข้าใจ ในคำสำคัญอย่างน้อย 5 ด้าน ได้แก่ 1) การประสานความร่วมมือ (Collaboration) 2) การจัดการ

ปกครองแบบ ประสานความร่วมมือ (Collaborative governance) 3) การจัดการการประสานความร่วมมือสาธารณะ (Collaborative public management) 4) ประโยชน์จากการประสานความร่วมมือ (Collaborative advantage) และ 5) ผู้จัดการการประสานความร่วมมือ (Collaborative manager) Collaborative Governance เกิดขึ้นภายใต้การเปลี่ยนแปลงของกระแสโลกาภิวัตน์การพัฒนาทางเทคโนโลยีที่ทำให้ปัญหาสังคม เศรษฐกิจ การจัดการ ทรัพยากร มีความซับซ้อนมากขึ้น ในขณะที่ระบบราชการแบบเดิมที่เน้นสายการบังคับบัญชา การใช้อำนาจและการตัดสินใจนั้นไม่สามารถตอบสนองแก้ปัญหาที่ซับซ้อนนี้ได้โดยเฉพาะปัญหาในระดับชุมชนหรือท้องถิ่น ในขณะที่เดียวกันตัวแสดงอื่น ๆ ที่มีใช้รัฐ อาทิ ภาคเอกชน ขบวนการเคลื่อนไหวต่าง ๆ องค์กรพัฒนาเอกชนต่างมีศักยภาพที่สามารถเข้ามามีส่วนร่วมตัดสินใจในประเด็นสาธารณะมากขึ้น รัฐเองก็ต้องอาศัยข้อมูลทรัพยากรบางอย่างร่วมกับตัวแสดงใหม่ ๆ เหล่านี้ในการตัดสินใจเพื่อบรรลุเป้าหมาย ลดความขัดแย้งที่เกิดขึ้น พัชราภา ตันตราจิน (2563, อ้างถึงใน อโศก พลบำรุง, 2566)

วสันต์ เหลืองประภัสร์และคณะ (อ้างถึงใน ศศิธร ทองจันทร์, 2559) ระบุว่าการบริหารกิจการบ้านเมืองแบบ Collaborative governance นั้นมีองค์ประกอบสำคัญ 6 ประการ ประกอบด้วย 1) เวที (Forum) การเจรจาพูดคุยมีหน่วยงานหรือสถาบันของรัฐเป็นผู้ริเริ่ม 2) ผู้ที่เข้าร่วมในเวทีต้องมีผู้กระทำการที่ไม่ใช่องค์กรที่รัฐ (Non-state actors) 3) ผู้เข้าร่วมจะเป็นผู้มีส่วนในการตัดสินใจโดยตรงไม่ใช่เป็นผู้ให้คำปรึกษากับหน่วยงานของรัฐ 4) เวทีจะต้องถูกจัดขึ้นอย่างเป็นทางการ 5) เวทีจะเป็นการมุ่งหาฉันทมติถึงแม้ว่าจะเป็ฉันทมติที่ไม่สามารถนำไปสู่ความสำเร็จได้ก็ตาม และ 6) จุดเน้นของกระบวนการที่ผู้กระทำการต่าง ๆ มามีปฏิสัมพันธ์กันเพื่อยุติปัญหาสาธารณะและการจัดการสาธารณะ ดังนั้น การจะพัฒนาสมรรถนะของชุมชนให้สามารถเป็นผู้ประกอบการที่สามารถแข่งขันได้ในตลาดยุคปัจจุบัน จะต้องอาศัยการร่วมคิดร่วมทำของกลไกเชิงสถาบันที่เป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในพื้นที่ทั้งที่เป็นหน่วยงานภาครัฐ (State Agencies) คือ หน่วยงานฟังก์ชัน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และองค์กรไม่ใช่รัฐ (Non State Actors) ทั้งภาคประชาสังคม ภาคธุรกิจเอกชน สร้างพื้นที่ (Space) ในการพูดคุยเจรจา เพื่อนำไปสู่การสร้างยุทธศาสตร์เพิ่มสมรรถนะผู้ประกอบการในชุมชนเพื่อให้สามารถแข่งขันได้ในตลาดยุคปัจจุบันตั้งแต่ต้นน้ำจนถึงปลายน้ำ และกำหนดบทบาทหน้าที่ของกลไกเชิงสถาบันที่จะเข้าร่วมสนับสนุนการเพิ่มสมรรถนะของชุมชน แนวคิดการจัดการปกครองแบบร่วมคิดร่วมทำเชิงสถาบัน (Collaborative Governance) เป็นการมองการจัดการแก้ไขปัญหาและแนวทางการพัฒนาโดยการสร้างพื้นที่ให้ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งหมดมีส่วนร่วมในการนำเสนอมุมมองของประเด็นการพัฒนานั้นร่วมกัน ซึ่งแต่ละประเด็นดังกล่าวจะเสนอโดยผู้ที่มีส่วนร่วมทั้งภาครัฐ เอกชน ภาคประชาสังคม และภาคประชาชน ไม่ได้ผูกขาดการกำหนดนโยบายจากภาครัฐเท่านั้น ซึ่งจากการศึกษาของพระครูใบฎีกาอภิชาติ พรสุทธิชัยพงศ์, พระมหาอนันท์ ศรีชาติ และพระมหาสุรชัย พุดชู (2022) พบว่า การพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากด้วยการสานพลังภาคีภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคมในการขับเคลื่อนการพัฒนา เศรษฐกิจฐานรากและการสร้างความมั่นคงทางรายได้ของประชาชนในชุมชน รูปแบบการขับเคลื่อน ระดับชุมชนเป็นการเข้ามาส่งเสริมสนับสนุนจากชุมชนท้องถิ่นก่อให้เกิดการพัฒนาในระดับการสร้างมูลค่าผลผลิตของชุมชนท้องถิ่น รูปแบบการขับเคลื่อนระดับตำบล ซึ่งตำบลถือเป็นหน่วยปฏิบัติการในระดับพื้นที่ ซึ่งเป็นที่รวมของทุกอาชีพทุกกลุ่มอาชีพ และการพัฒนาในกลุ่มอาชีพ กลุ่มต่าง ๆ หรือเครือข่ายต่าง ๆ ที่ทำเรื่องเดียวกันมารวมกันจัดความสัมพันธ์และสร้างความร่วมมือกัน รูปแบบการขับเคลื่อนระดับจังหวัดที่เป็นความร่วมมือของขบวนจังหวัด ระหว่างขบวนภาคชุมชน และประชาสังคม เอกชน เพื่อให้มีแผนพัฒนาระบบเศรษฐกิจฐานรากของจังหวัด ในการแก้ไขปัญหาที่มีความซับซ้อนในเชิงโครงสร้าง (เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม) ที่เชื่อมโยงกันและยากต่อการแก้ปัญหา จำเป็นต้องคำนึงถึงผลกระทบรอบด้านในการแก้ไขปัญหาแบบแยกส่วนจะไม่ประสบความสำเร็จและไม่สามารถแก้ไขปัญหาเพียงลำพังได้ การตระหนักถึงปัญหาและมีการจัดการร่วมกันนี้ จำเป็นต้องอาศัยพื้นที่/เครือข่ายการเรียนรู้ การผสมผสาน และการแลกเปลี่ยนความรู้จากภายนอกหรือวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเข้ากับความรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่น วิธีชีวิตสภาพเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ทำให้เกิดองค์ความรู้ใหม่หรือนวัตกรรมในการพัฒนาที่มีความเหมาะสมกับชุมชนนั้น ๆ อาทิ รูปแบบของระบบธุรกิจชุมชน ระบบอุตสาหกรรมชุมชน ระบบสิ่งแวดล้อม ระบบสวัสดิการชุมชน ระบบการรักษาสุขภาพชุมชน และระบบการจัดการชุมชน สิ่งเหล่านี้นำไปสู่การสร้างความสำเร็จให้กับชุมชน อีกทั้งยังทำให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ (พัฒนพงศ์ สุกิจปาณีนิจ, 2552)

ภาพประกอบ 1 ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน (Public Participation Spectrum)
ที่มา: การบริหารราชการแบบมีส่วนร่วม: เทคนิควิธีและการนำไปสู่การปฏิบัติ

บทสรุป

การพัฒนาในยุคเริ่มต้นนั้นเริ่มมีการใช้ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ รายได้ต่อหัวของประชากร เป็นเครื่องชี้วัดการพัฒนา ซึ่งมีแบบแผนความเชื่อจากประเทศมหาอำนาจตะวันตกซึ่งได้สร้างวาทกรรมการพัฒนาและการด้อยพัฒนา ความเป็นเมืองที่แยกออกจากความเป็นชนบทอย่างชัดเจน โดยประเทศยากจนต้องพยายามพัฒนาไปสู่ความทันสมัยด้วยการพัฒนาระบบเศรษฐกิจอุตสาหกรรม ที่มีตัวชี้วัดทางเศรษฐกิจคือรายได้ของประเทศ เป็นแบบแผนที่ถูกสร้างขึ้นให้ดำเนินการตามอย่างประเทศที่พัฒนาแล้ว ซึ่งการพัฒนาที่ผ่านมาสะท้อนภาพความล้มเหลวที่เกิดขึ้น ผ่านปัญหาที่ไม่สามารถปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วของโลกาภิวัตน์ได้ทัน ประการต่อมาคือ ประเทศที่กำลังพัฒนาไม่สามารถพึ่งตนเองได้ทางเศรษฐกิจ เนื่องจากต้องอาศัยการส่งออกสินค้า พึ่งพาการเข้ามาลงทุนของอุตสาหกรรมจากต่างประเทศ ในการสร้างระบบเศรษฐกิจส่งผลให้เกิดภาวะด้อยพัฒนาในการพัฒนา ซึ่งสภาวะดังกล่าวได้สะท้อนให้เห็นชัดเจนจากปัญหาเศรษฐกิจถดถอย ปัญหาความเหลื่อมล้ำ การละเลยบริบทสังคมวิถีชีวิต วัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมถึงสภาพแวดล้อมถูกทำลายส่งผลต่อการพัฒนา ที่ไม่ยั่งยืน จากวิกฤติที่เกิดขึ้นทั้งหมดส่งผลให้หลายประเทศรวมถึงประเทศไทยเองได้ตั้งคำถามถึงแนวทางการพัฒนาที่ผ่านมาและพยายามหาคำตอบเพื่อแก้ไขวิกฤติที่เกิดขึ้น ซึ่งหนึ่งในแนวทางที่ทวนกระแสการพัฒนาไปสู่ความทันสมัย คือ การหันกลับมาให้ความสำคัญกับทรัพยากรที่หลากหลายของชุมชนท้องถิ่น และที่สำคัญคือการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรเหล่านั้น ในการสร้างมูลค่าเพื่อให้ท้องถิ่นสามารถพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน โดยผ่านกระบวนการผสมผสานแนวคิดการบูรณาการความเป็นวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีให้เข้ากับทรัพยากรของท้องถิ่น รวมถึงความพยายามในการต่อยอดให้สามารถจัดการด้านการตลาดของตนเองภายใต้แนวคิดของห่วงโซ่มูลค่า (Value Chain) ซึ่งเป็นกรอบแนวคิดที่ใช้ในการวิเคราะห์กิจกรรมต่าง ๆ ภายในท้องถิ่นที่จะช่วยในการช่วยเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการลดต้นทุนและเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์ การหาจุดแข็งและจุดอ่อนเพื่อสร้างรายได้เปรียบทางการแข่งขัน ช่วยสร้างมูลค่าที่แตกต่างในการพัฒนาผลิตภัณฑ์และการปรับปรุงกระบวนการทำงานเพื่อให้เข้าใจว่ากิจกรรมใดสร้างคุณค่าให้กับผู้ซื้อและช่วยเพิ่มความได้เปรียบทางการแข่งขัน และบูรณาการการดำเนินงานผ่านรูปแบบของความสัมพันธ์ทางสังคมที่เป็นเครือข่ายองค์ความรู้และการจัดการตนเองของชุมชน ซึ่งทั้งหมดเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยแนวคิดการจัดการปกครองแบบประสานความร่วมมือที่เป็นการเปิดพื้นที่ให้ทุกภาคส่วนได้เข้ามาพูดคุย แลกเปลี่ยน นำเสนอมุมมองของปัญหา การพัฒนาศักยภาพในส่วนของตนเอง

โดยมีภาครัฐเป็นผู้สนับสนุนส่งเสริม และไม่ตัดสินใจแทนชาวบ้าน/ชุมชน โดยมีเป้าหมายสำคัญ คือ พลังขับเคลื่อนในทุกภาคส่วนของสังคม ผ่านกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากมาใช้ในการจัดการวิกฤติที่เกิดขึ้นได้อย่างมีประสิทธิภาพ

เอกสารอ้างอิง

- กรมการพัฒนาชุมชน. (2546). *คู่มือการดำเนินงานหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์*. กรุงเทพฯ: กรมการพัฒนาชุมชน.
- กฤตชญาภัค อุ่นเสรี. (2554). *ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน AEC: ASEAN Economic Community*. กรุงเทพฯ: สถาบันดำรงราชานุภาพ สำนักงานปลัดกระทรวงมหาดไทย.
- คณะอนุกรรมการยุทธศาสตร์เศรษฐกิจฐานราก. (2559). *คู่มือการส่งเสริมการพัฒนา “ระบบเศรษฐกิจ ฐานราก”*. สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน). กรุงเทพฯ: กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์.
- จิรภัทร์ พรพรหมประทาน. (2562). การเคลื่อนไหวของแนวคิดการพัฒนาทางเลือกในประเทศไทย. *วารสารศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยรังสิต*, 15(1), 139–153.
- ชล บุนนาค. (2564). *SDG Insights | Transformative Partnership และทุนทางสังคม กับอนาคตของสังคมไทยในโลกยุค (หลัง) โควิด-19*. สืบค้นเมื่อ 10 กรกฎาคม 2567, จาก <https://www.sdgmove.com/2021/05/29/sdg-insights-transformative-partnership-social-capital-th-after-covid19/>
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. (2550). *สัญวิทยา, โครงสร้างนิยม, หลังโครงสร้างนิยมกับการศึกษารัฐศาสตร์*. กรุงเทพฯ: วิทยาษา.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2543). *คนจนกับนโยบายทำให้จนของรัฐ*. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการเผยแพร่และส่งเสริมงานพัฒนา.
- นภาพรณ์ หะวานนท์. (2548). *การเสริมสร้างทุนทางสังคมเพื่อชุมชนเข้มแข็ง*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
- บัวพันธ์ พรหมพักพิง. (2556). *แนวคิดและทฤษฎีการพัฒนา: จากความมั่งคั่งทางวัตถุสู่ความอยู่ดีมีสุขประชาชาติ*. ขอนแก่น: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ประชาคมวิจัยด้านเศรษฐกิจชีวภาพ เศรษฐกิจหมุนเวียนและเศรษฐกิจสีเขียว (2561). *สมุดปกขาว BCG in Action การพัฒนาวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและนวัตกรรม ของประเทศไทยเพื่อเศรษฐกิจชีวภาพ เศรษฐกิจหมุนเวียน และเศรษฐกิจสีเขียว Bio-Circular-Green Economy*. กรุงเทพฯ: วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม.
- ประเวศ วะสี. (2558). *วิธีการและกลไกยุทธศาสตร์ประชารัฐสร้างความเข้มแข็งเศรษฐกิจฐานรากบนหลักการเศรษฐกิจพอเพียง*. นนทบุรี: หมอชาวบ้าน.
- พัฒนพงศ์ สุกใจปานินิจ. (2552). *ทุนทางสังคมกับการพัฒนาประเทศ*. ภาคนิพนธ์ เศรษฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์ และบริหารธุรกิจ. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พัชรี บอนคำ. (2562). OITA–One Village One Product โออิตะ จังหวัดเล็ก ๆ ในญี่ปุ่น ต้นแบบ หนึ่งชุมชนหนึ่งผลิตภัณฑ์. สืบค้นเมื่อ 10 สิงหาคม 2567, จาก <https://urbancreature.co/oita/ovop-japan/>
- พัทธมน บุญยราศรี. (2562). *ปัจจัยความสำเร็จของผลิตภัณฑ์โอท็อปไทย*. วิทยานิพนธ์ สาขาบริหารธุรกิจ. เชียงราย: มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง.
- พิทยา ว่องกุล. (2550). *ธุรกิจชุมชน-วิสาหกิจชุมชนแบบองค์รวมที่ยั่งยืน*. กรุงเทพฯ: บริษัท เอ็ดดิสันเพรส จำกัด.
- พระครูใบฎีกาอภิชาติ พรสุทธิชัยพงศ์, พระมหาอนันต์ ศรีชาติ และพระมหาสุรชัย พุดชู. (2565). การเสริมสร้างความเข้มแข็งของเศรษฐกิจฐานรากและยกระดับเศรษฐกิจ สังคม และสร้างความมั่นคงทางรายได้. *วารสารศิลปะการจัดการ*, 6(2), 932–948.
- ไพรรินทร์ พุดินอก. (2554). กองทุนหมู่บ้าน: ทุนทางสังคมในฐานะกระบวนการขับเคลื่อนกองทุนหมู่บ้านโนนสังข์. *Veridian E-Journal Silpakorn University*, 5(3), 126-148.
- รวุฒิ โรมรัตนพันธ์. (2548). *ทุนทางสังคม กระบวนทัศน์ใหม่ในการจัดการสิ่งแวดล้อม*. กรุงเทพฯ: โครงการส่งเสริมการสร้างตำรา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ศิริพร ยอดกลมศาสตร์. (2550). “เงิน” ไม่ใช่เป้าหมายของการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน. กรุงเทพฯ: เอ็ดดิสันเพรส.
- ศศิธร ทองจันทร์. (2559). *การบริหารกิจการบ้านเมืองแบบร่วมมือกันกับการขับเคลื่อนนโยบายภาครัฐไทย กรณีศึกษา โครงการความร่วมมือเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน จังหวัดพิษณุโลก*. การค้นคว้าอิสระตาม รัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาบริหารธุรกิจ. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

- สุนิดา เกียรติวัฒนวิศาล. (2565). ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน. *วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ แห่งรัตนโกสินทร์*, 4(3), 1-18.
- สุวัฒน์ กิขุนทด. (2559). รวมพลังขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานรากสร้างชุมชน “มั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืน”. สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน). กรุงเทพฯ: กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์.
- สรเสรีญ วงศ์ชะอุ่ม. (2554). *การวางแผนพัฒนาประเทศ*. กรุงเทพฯ: ศูนย์การพิมพ์เพชรรุ่ง.
- สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน. (2559). *ก้าวสู่ทศวรรษ สภาองค์กรชุมชน เปิดพื้นที่กลาง สร้างนโยบายสาธารณะ*. กรุงเทพฯ: สหมิตรพริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน. (2564). *เศรษฐกิจฐานราก*. สืบค้นเมื่อ 25 มิถุนายน 2567, จาก <https://web.codi.or.th/development project/20201125-20029/>
- สำนักงานศูนย์วิจัยและให้คำปรึกษาแห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. (2563). *รายงานประจำปี 2562 สำนักงานศูนย์วิจัย และให้คำปรึกษาแห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- อมรวิรัช นาคทรพรพ, จุฬารักษ์ มาเสถียรวงศ์ และชิตชยางค์ ยมาภัย. (2551). *การศึกษาในวิถีชุมชน: การสังเคราะห์ ประสบการณ์ในชุด โครงการวิจัยด้านการศึกษากับชุมชน*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- อโศก พลบำรุง. (2566). *แนวคิดการประสานความร่วมมืออย่างมีธรรมาภิบาล (Collaborative Governance)*. สืบค้นเมื่อ 25 มิถุนายน 2567, จาก <https://pmua.or.th/wp-content/uploads/2023/10/5.-แนวคิดความร่วมมือ ภาควิเสริมพลัง.pdf>
- Danthanin, M. (2008). *Self-reliant community economy: Concepts and strategies*. Department of Provincial Administration. Bangkok: Ministry of Interior.
- Office of the National Economic and Social Development Board. (2017). *The Twelfth National Economic and Social Development Plan (2017-2021)*. Office of the National Economic and Social Development Board.
- Pieterse, N. J. (2009). *Development Theory. Publish in Association with Theory, Culture and Society* (2nd ed.). Sage Publication.
- Putnam, Robert D. (2000). Bowling Alone: America's Declining Social Capital. *In Culture and Politics*, 223–34. New York: Palgrave Macmillan US.
- Rostow, W. W. (1960). *The stages of economic growth: A non-communist manifesto*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sengupta, Hindol. 2021. *The Future of the Economy Depends on Compassion*. Fortune India. May 18, 2021. Retrieved June 25, 2024, form <https://www.fortuneindia.com/polemicist/why-the- future-of-the- economy-depends-on-compassion/105485>.
- Transformative Partnership – Stakeholder Health. (2013). *Stakeholder Health*. August 28, 2013. Retrieved June 25, 2024, form <https://stakeholderhealth.org/transformative-partnership/>.